

SVIJET I OBLIKOVNI (STRUKTURNI) PRINCIPI SRPSKOHRVATSKE EPSKE NARODNE PJESME

Tvrtko Čubelić

I

Raspon interesa za našu narodnu epsku pjesmu razvijao se ponajviše u idejnom i tematsko-motivskom smjeru; i bio je prilično širok. Skoro nepregledan broj značajnijih i skromnijih radova nalazi se upravo na toj koordinati koja je do naših dana neobično bogato i raznoliko razgrađena, u smislu iscrpljivanja i detaljiziranja problemâ do skrajnjih mogućih granica. A isti su interesi, od prvih početaka proučavanja do danas, gotovo dominantni, jer je epska pjesma pružala upravo traženu građu u reprezentativnim sadržajima, zbivanjima, scenama događanjâ.

Reprezentativna strana naše epske pjesme usmjeravala je i tok samih proučavanja. Glavnina problema izvirala je upravo iz toga vrela, jer ih je činjenica reprezentativnosti gurala u prvi plan. Njihov historijat potvrđuje upravo tu karakteristiku.

Tako se pitanje točnije lokalizacije epskih pjesama, kao jednog od prvih problema u historijatu, rješavalo historijsko-političkim¹ i geografskim² kriterijima, nadopunjenim djelomično i leksičko-lingvističkim.³

¹ Stojan Novaković, Die serbischen Volkslieder über die Kosovo-Schlacht (1589). Eine Kritische Studie (preveo V. J.), AslPh II, 1879, str. 459: govoreći o narodnim pjesmama o Kosovskoj katastrofi kaže da su one nastale »nur in serbischen Orten, unter den Stämmen, welche der Schlacht am nächsten waren und die schweren Folgen der Niederlage zuerst fühlten«.

² Vatroslav Jagić, Die südslawische Volksepik vor Jahrhunderten, AslPh IV, 1880, str. 242: »Wir haben somit auch von dieser Seite einen neuen Beweis gewonnen für die oben durchgeführte Ansicht, dass der Urquell der südslawischen Epik, welche auf die Invasion der Türken ihren Ursprung zurückführt, dort zu suchen ist, wo die ersten wuchtigen Schläge fielen, wo die frühesten Katastrophen eintrafen (Marica, Kosovo)«.

³ Svetozar Matić, Poreklo kosovskih pesama kratkog stiha, ZbMS, za knjiz. i jezik I, 1954, str. 7: »Od Vukovih kosovskih pesama samo jedna je zapisana izvan Srema: *Smrt majke Jugovića*; sve ostale zapisane su u Sremu bilo od pevača iz Srema, bilo od pevača koji su sa strane došli za kraće vreme u Srem. Već sama ta činjenica da je Vuk sve svoje kosovske pesme, osim jedne, našao u Sremu, a izvan Srema ni on ni njegovi skupljači, osim te jedne, nisu ih mogli naći, — već to navodi na pomisao da su se kosovske pesme

Komparativna istraživanja išla su u dva smjera:

1. i ponajviše, u smjeru provjeravanja historijske autentičnosti⁴ podataka i ličnosti u epskoj pjesmi;

2. i rjeđe, u smjeru određivanja prvotnih poticaja⁵ i izvorne građe za motive i pojedine situacije u epskoj pjesmi.

Za ova istraživanja bila je odlučna opća i principijelna orijentacija francuskih medijevalista (posebno Josepha Bédiera)⁶ i njemačkih⁷ istraživača narodne pjesme, da se je epska pjesma — u preuzimanju i razradi motivâ i situacijâ, u općem stilskom postupku, u općoj pjevačkoj kulturi i stvaralačkom procesu — čvrsto oslanjala na pjevačko umijeće feudalnog i viteškog srednjeg vijeka, pri čemu su obrazovani, školovani pjevači odigrali značajnu i prvotnu ulogu.

Sociološka proučavanja epske pjesme bila su prilično potisnuta i sužena, iako su se kretala dvosmjerno:

1. u smjeru čvršćeg povezivanja epske pjesme s konkretnim oblicima uže, seosko-plemenske⁸ kulture i njenih društveno-ekonomskih osnova; a posebnu varijantu (i devijaciju) ove koncepcije predstavlja

Vukove zbirke stvarale i održavale u Sremu. « I str. 15.: »Tu su se, razume se skupljali i pevači narodni«. Matić iznosi kao dokaze svojoj tezi redovno održavanje vidovdanske slave u manastiru Ravanici u Fruškoj Gori i neke sremske jezične oblike u kosovskim pjesmama.

⁴ Maretić, T.: Naša narodna metrika. Zagreb, 1909. — Maretić je brižljivo ispitivao činjenicu npr. zašto je Vuk Branković u pjesmi proglašen izdajicom, kad to u stvarnosti nije bio. Tu pojavu je objasnio antagonizmom Vuka Brankovića i Lazarovih potomaka (str. 122.). I druge pojave ispituje Maretić jednakim pozitivističkim mjerilom i dolazi do zaključka, da je narodna pjesma vrlo nepouzdana vrelo za historiju, jer je puna »narodnih izmišljotina« (str. 121.).

⁵ Banašević, Nikola: O važnosti proučavanja motiva narodne poezije. Pr pnp, II-1935, str. 170.: »Bez ulaženja u istoriju motiva, odnosno u književno-istorijske probleme, ne mogu se ponekad donositi osnovani zaključci.«

Svoje shvaćanje o značenju, preuzimanju i selenju motiva Banašević je uspješno pokazao u djelu: »Ciklus Marka Kraljevića i odjeci francusko-talijanske viteške književnosti«. Skopje, 1935.

⁶ Bédier, Joseph: Les Légendes épiques. — Recherches sur la formation des chansons de geste. I—IV, Paris, 1926—1929. Str. IV/434: »Néanmoins, si, pour rendre compte des légendes épiques de la France, j'ai à bon droit mis en relief le rôle des sanctuaires, des pèlerinages, des foires, des grandes fêtes religieuses, si j'ai dit à bon droit que cette légende à base historique suppose la participation des clercs, est par essence d'origine savante...«

⁷ Heusler, Andreas: Lied und Epos in germanischer Sagendichtung. Dortmund, 1905. Meier, John: Werden und Leben des Volksepos. Halle, 1909. I u engleskoj stručnoj literaturi prevladava takvo mišljenje. Npr. Child, James, Francis: English and Scottish popular ballads. London — Toronto — Bombay — Sydney, 1904.

⁸ Gesemann, Gerhard: Der montenegrinische Mensch. Zur Literaturgeschichte und Charakterologie der Patriarchalität. Prag, 1934. — Str. 15. »Das Epos typisiert, verallgemeinert, rhetorisiert, prunkt; das Epos feiert den heroischen Menschen überhaupt, hebt ihn zum mythischen Heros empor: die patriarchalische oratio, oratio heroica!«

naglašavanje, u plemenskoj društveno-ekonomskoj organizaciji, kolektivne⁹ psihološke zakonitosti kao osnovne stvaralačke snage u nastajanju epske pjesme;

2. u smjeru izvođenja epske pjesme — budući da starija epska pjesma ponajviše pjeva o feudalnim društvenim odnosima — iz sred-njevjekovno — feudalne¹⁰ ekonomske strukture i njene kulturne nadgradnje.

Teoretsko-principijelna osnova i koncepcija gornjih problema zadržana je i u novijim proučavanjima, ali je u ranije proučavanje naše epske narodne pjesme unesen novi kvalitet koji se očitovao u novom metodskom postupku, tzv. terenskom realizmu.¹¹ Dok je za ranije proučavanje bio u svakom pogledu mjerodavan štampani i napisani tekst, jer je bio početna i završna stvarnost za svako proučavanje (takvo gledište nazivamo tzv. akademski realizam),¹² odilazak na teren i terensko promatranje pjesme unijet će novo osvjetljenje i nove poglede. Problemu života epske pjesme, njenom postojanju i uvjetima njenih promjena na terenu, postupku pjevača pri neposrednom izvođenju same pjesme — posvećuje se naročita pažnja već u razdoblju između dva svjetska rata, a naročito poslije II svjetskog rata. Ta će zapažanja u početku značiti samo novi metodski postupak, ali će postepeno unositi i nove, kvalitativno drukčije spoznaje o epskoj pjesmi za razliku i nasuprot ranijim shvatanjima.

Stilistička ispitivanja epskih pjesama — u smislu preispitivanja stilsko-oblikovanih zakona i procedé-a epske pjesme — polako su stizala na ovo područje. Oblikovale su se dvije težnje:

1. pjesnikova¹³ koncepcija događanja i likova, njegovo shvaćanje historije i njegova historijska spoznaja, postavljene su kao odlučna snaga u oblikovanju epske pjesme;

⁹ Dvorniković, Vladimir: »Kрила kolektiviteta« jugoslavenskog narodnog epa. Pr p n p, V—1938, str. 79.: »Unutrašnja dinamika iz koje se rađa osnovna forma prikazivanja (epskog) data je epskom stvaraocu pre svega u jakim duševnim pokretima i sudarima, u kontrastici ličnosti, osećanja, volje i strasti.«

¹⁰ Kravcov, N.: Serbskij epos. Moskva — Leningrad, 1935. Citavo je djelo minuciozna razrada tezâ, da je srpski epos mogao izrasti na srednje-vjekovnoj kulturi i da je on poezija feudalne vojne aristokracije (str. 15), i da su nosioci takve poezije, a ujedno njeni stvaraoci i podržavaoci, pridvorni i dvorski pjevači koji su bili u službi kneza ili vojvode (str. 65).

¹¹ Murko, M.: Nekoliko zadaća u proučavanju narodne epike. Pr p n p, I, 1934, str. 2.: »... da se tačno odrede krajevi gde i kako narodna epika još danas živi i gde je u posljednjem vremenu još živela.«

Svoje poglede i principe tzv. terenskog realizma razradio je Murko u svom životnom djelu: Murko, Matija: Tragom srpskohrvatske narodne epike. I—II. Zagreb, 1951.

¹² Maretić, T.: Metrika narodnih naših pjesama. U Zagrebu, 1907. str. 2.: »... to su od česti stvari, do kojih se može doći i bez muzike, samo su ih rečeni pisci obavili muzikologičkom terminologijom i frazeologijom.«

¹³ Braun, Maximilian: »Kosovo« — Die Schlacht auf dem Amselfelde in geschichtlicher und epischer Überlieferung. Leipzig, 1937. Str. 139.: »Man

2. određeni formalno — oblikovni¹⁴ postupci shvaćeni su kao bitni preduvjeti u razradi epske pjesme.

Opća se karakteristika nasljeđa u dosadašnjem proučavanju naših narodnih epskih pjesama — kako sam ih gore sažeto naznačio, uključujući u njih prećutno i nenađene varijante i nadopune gornjih koncepcija — očituje na dva načina:

1. epske se pjesme čvrsto povezuju s historijsko-političkim zbivanjima, u potpunoj su ovisnosti od njihova slijeda i njihovih idejnih preokupacija;

2. epske se pjesme posmatraju kao čvrsti, pisani, statički materijal, potpuno jednako kao i pisana književnost. Problem epske pjesme kao autonomnog fenomena usmene (oralne)¹⁵ književnosti tek je postavljen i samo je djelomično obraden.

Metodska strana u dosadašnjim proučavanjima nije bila bogatije razvijena.

Pozitivistička¹⁶ provjeravanja na većem ili manjem obimu probranih činjenica i izvođenje zaključaka iz vidljivih podataka bili su najčešći metodski postupak, izražen u nizu varijanata. Iz njega je nužno proizašao, kad je riječ o epskoj pjesmi, komparativni metod.¹⁷ Kulturno-historijsko¹⁸ prilaženje epskoj pjesmi, koje je tražilo spe-

könnte sagen: »Wirklichkeit« und »Wahrheit« rangen miteinander um die Seele des Volkes. Der Angreifer war aber in diesem Kampf die epische »Wahrheit«. I: »Sie (die Wirklichkeit) wurde anerkannt, soweit sie eine Deutung im Sinne der Heldischen Wahrheit zuließ...«

¹⁴ Schmaus, Alois: Gavran glasonoša. Pr p n p, IV, 1937, str. 2.: »Shema u neku ruku strukturira događaj, tako da on dobija ne samo čvrst okvir, nego uz to i jasan i pregledan unutarnji raspored.« Svoju tezu Schmaus je posebno razradio u djelu: »Studije o Krajinskoj epici«, Zagreb, 1935.

¹⁵ Parry, Milman: Les formules et la métrique d'Homère. Paris, 1929. Najdublje je ušao u probleme usmene (oralne) književnosti francuskih žonglera: Rychner, Jean: La chanson de geste. — Essai sur l'art épique des jongleurs. Genève — Lille, 1935. Posebno III poglavje (La composition des récits), str. 37. i dalje.

¹⁶ Banović, Stjepan: O nekim historičkim licima naših narodnih pjesama. Zb žo J Sl, 25—1, 26—1. I: Mašta prema istini u našim narodnim pjesmama. Zb žo J Sl, 26—2. — Banović je dokazao da mnogi prizori u epskim narodnim pjesmama odgovaraju istinitosti specifičnog epskog ambijenta koji nije bio posvuda jednako razvijen. I neobičnosti u epskoj pjesmi nisu tako naivno postavljene, kako se je često pisalo i govorilo. Epski je svijet bio u mnogočem neobičan, neredovit, pa su se nužno i u njemu zbivale nesvakidašnje pojave.

¹⁷ Primjena komparativnog metoda na epske narodne pjesme išla je najčešće u širinu. Pronalazile su se i najmanje srodnosti između naših i stranih epskih pjesama, i mnogi su rezultati vrlo instruktivni. Komparativni metod u proučavanju naših epskih pjesama razvio je gotovo do jednog sistema: Banašević, Nikola u djelu: Ciklus Marka Kraljevića i odjeci francusko-talijanske viteške književnosti. Skopje, 1935.

¹⁸ Savelković, Miloš: Narodne pesme kao dokument za socijalni život u srednjem veku. K S, IV, 1928, str. 299: »Mi smo danas radoznali da saznamo kako su naši stari vodili politiku i kako su se molili Bogu, kako su se

cifični odraz društvenih zbivanja i historijske atmosfere u pjesmi, bilo je slabije njegovano. Psihološki (tačnije psihologistički)¹⁹ pristup i obrada epske pjesme bio je osamljena i vrlo kratkotrajna pojava. Estetsko²⁰ promatranje i ocjenjivanje epskih pjesama bilo je česta pojava, ali je od metodskih postupaka u sebi najviše nosilo subjektivnih, usko ličnih postavaka i zapažanja.

Otkrivanje novih spoznaja o našoj narodnoj epskoj pjesmi i sagledavanje njenih unutarnjih zakonitosti i vrednota moguće je samo daljnjim proširivanjem metodskih postupaka. U suvremenom snažnom naučnom razvoju istaknut je čitav niz novih metoda koje otvaraju nove poglede i osvjetljavaju dosada nepoznate stranice u problematici neke naučne oblasti.

U daljnjim izlaganjima iznijet će se, za razliku od ranijeg, nešto drukčiji metodski pristup epskim pjesmama s mogućim novim osvjetljenjem čitave složene problematike.

II

Kad se sve naše narodne epske pjesme sagledaju na okupu i kad se u njima uoče sve njihove bitne karakteristike epskog procedéa, a pogotovo kad se shvati njihova međusobna unutarnja uvjetovanost i neraskidiva povezanost,²¹ onda se bez dvoumljenja mora naglasiti prirodna i literarna jedinstvenost naših epskih narodnih pjesama kao određenog književnog oblika i kao određenog usmenog načina izražavanja na jedinstvenom jugoslavenskom teritoriju.

I bez obzira na sve uže nacionalne razlike; i bez obzira na sve uže geografske podvojenosti; i bez obzira na sve konfesionalne, vjerske

oblačili i kako su ratovali, kako su tekli bogatstvo i kako su ga rasipali, kako su pili i kako su ljubili.

¹⁹ Dvorniković, Vladimir: Psihogeneza epskog deseterca, Pr p n p, III, 1936, str. 161.

²⁰ Lazarević, Branko: Tri naše najveće vrijednosti. Beograd, 1938. — Epska narodna pjesma, kao umjetnički oblik i spoznaja o određenom društvu i dobi, može imati pravu vrijednost samo u sklopu i općoj povezanosti ukupne jugoslavenske kulture. Izdvajati epsku pjesmu (pa bilo to i u društvu Njegoša i Meštrovića, kako to čini u navedenom djelu Lazarević) znači lično, subjektivistički gledati na pojave koje su i suviše kompleksne.

²¹ Najčešće su izdvajane iz cjelovitosti epskih pjesama muslimanske epske pjesme, ponajviše iz konfesionalnih i nacionalno-političnih razloga. Ali kako su muslimanske epske pjesme nastajale skoro isključivo u vezi kotarskih, kotorskih i senjskih uskoka, to su nužno s njima povezane kao epska tradicija, bez obzira na njihov politički aspekt. Konačno, muslimanske (i vjerske i političke) preokupacije sastavni su dio naše jugoslavenske stvarnosti i ne mogu se nikako iz nje isključiti. Razumljivo je, da je muslimanska epska pjesma — kad se je već razvio muslimanski epski ambijent — obrađivala i svoju specifičnu muslimansku tematiku na sličan način, kao što se to događalo u drugim epskim ambijentima. I po tim svojim specifičnim poticajima i funkcijama muslimanska epska pjesma nužno ide u zajednicu jugoslavenske epske dominante.

razlike naših naroda, i što je još važnije, naših epskih pjevača, — postoji jedinstven problem u smislu određene tradicije, u smislu određenog stila, određenog umijeća i — što je vrlo važno — određenog epskog umjetničkog htijenja.

I činjenica je (potvrđena mnogobrojnim zbirkami i zbornicima), da postoji na cjelokupnom jugoslavenskom teritoriju epska pjesma koja je na svoj način, tj. s gledišta stila epske pjesme, uočila značajnije pojave i prelomna zbivanja i izrazila ih svojim epskim načinom, stilom. Nebrojani primjeri su pred nama i oni potvrđuju jedinstveni fenomen epske pjesme u određenom rasponu geografskih, socioloških, jezičnih i psiholoških granica, uključujući i neizbježive razlike, uvjetovane raznolikošću ekonomsko-društvene strukture svakog užeg, pojedinog, specifičnog kraja.

Iako je time izvorno postavljeno pitanje, a potom i problem, ipak se iz čitave formulacije nužno postavlja zadatak: što se može zaključiti, ako se naša epska narodna pjesma sagleda kao jedinstven književni fenomen?

To znači: da li se iz stilske jedinstvenosti epske tradicije i iz naše narodne epske pjesme mogu izvući mjerodavni zaključci o koncepciji društva i svijeta, o društvenom i etičkom stavu, o životnom idealu, o dubljoj motivici u praktičkom djelovanju? Ukratko: može li se dobiti slika pogleda na svijet, slika općeg i šireg filozofijskog stava, koja bi bila primjerena okviru i stilu epske narodne pjesme?

Cjelina naših epskih narodnih pjesama — a jednako i snažniji, umjetnički zreliji primjeri — potvrđuju zasebni epski svijet s autonomnim epskim životnim kriterijima. Jedan pomno odabran i epskom logikom složen svijet likova i događanja bruji u narodnoj epskoj pjesmi. Pjesma je prikazala iskrenu, nenamještenu životnu stvarnost: različitu, raznoliku, šarenu, lijepu i nelijepu. Naravski, u okviru svoga stila i svoga umjetničkog htijenja.

Kakav je taj unutarnji svijet epske pjesme u svim njegovim očitovanjima? Koliki je opseg toga svijeta? Koji su sve njegovi problemi? Koji su se kriteriji ustalili, učvrstili na širokom životnom planu? Koji su osnovni motivi i osnovne pokretne snage? Što se voli, a što se mrzi u tom svijetu? Kad i uz koje se uvjete postižu ideali i iluzije o sreći i društvenom uspjehu? A koja djela izazivaju u okolini i u počiniteljima stid i sram?

Svi su ti problemi prezentni u epskoj narodnoj pjesmi; oni su njena osnovna preokupacija; u daljem izvodu i epskog pjevača, a prvotno i epskog pjesnika-stvaraoca. Nema sumnje da su svi ti problemi — a to znači epske teme, sujeti, motivi — izrasli iz neposrednih historijskih i društveno-ekonomskih protivurječja i da u njima uvijek nalaze svoje poticaje i svoje sadržaje. Ali kad su već postavljeni i oblikovani, oni djeluju — pod određenim uvjetima i u određenim granicama — kao autonomne stimulativne snage u daljnjem održavanju epske tradicije i stvaranju epskih pjesama.

Prema tome je svijet epske pjesme — t. j. svi njegovi problemi, sva njegova previranja s likovima i s događajima u cjelini i kompleksnosti — istovremeno i osnovna oblikovna snaga epske pjesme, njen osnovni stvaralački, oblikovni princip.

Objašnjenje stavova i kriterija, prema kojima se odvijaju zbivanja u epskoj pjesmi, kao i shvaćanja idealnih težnji za koje epski likovi ulažu sve svoje snage, istovremeno znači objašnjenje i shvaćanje oblikovnih mogućnosti unutar razrade epskih tema i motiva. Kompleksna problematika samih epskih pjesama mora saopćiti i odlučnu riječ o njenom životu, njenom postanku i opstanku, silama i zakonima njenog oblikovanja.

To su dvije strane jedne pojave, koje djeluju protivrječno, a to znači: u određenim okolnostima skladno i podudarno, a u drugim situacijama nejednako i oprečno (naravski uvijek u nepreglednom nizu varijacija i stupnjevanja).

Pristup do pune unutarnje istine epske pjesme i do prvotnih, izvornih korijena njenih oblikovnih snaga ne može omogućiti bilo koja metoda.

Pozitivističko provjeravanje zapažanja u epskoj pjesmi te isključivo pozitivno nabranje i sistematiziranje podataka ne bi dovelo do slike o cjelovitosti epskog, usmenog zdanja. Kulturno-historijsko preispitivanje autentičnosti epske pjesme prema konkretnim i materijalnim kriterijima ne bi bilo primjereno osnovnom karakteru i funkciji epske pjesme kao književno-oralne tvorevine. Komparativna ispitivanja otkrit će pojedine crte epskih problema, a psihološka razmatranja pokazat će određene probleme u posebnom svijetlu.

Nova koncepcija i nova, prirodna i nenamještena konfiguracija problema traži i svoj novi, primjereni metodski pristup. Ovdje se radi o jednoj varijanti jedne bogato razrađene suvremene i aktualne metode tzv. metode unutarnjeg pristupa epskoj pjesmi, ili metodi unutarnje rekonstrukcije epske pjesme.

Prije svakog zaključka — a redovno i prije njegove početne fiksacije — odabire se određenim jezičko-statističkim metodama dovoljan broj pjesama koje osvjetljaju jednu pojavu, ili jedan kriterij, ili jedan problem. I tek se iz tih primjera — dakle na dovoljnom broju probiranih primjera — izvodi mogući i dopustivi zaključak koji će redovito i u pravilu predstavljati onu normu i mjeru koje će biti najprimjerenije sistemu zapažanja i spoznaja epskog pjevača.

III

Već sama činjenica postojanja epskih pjesama potvrđuje i postojanje nužnih preduvjeta za njihovo nastajanje, održavanje i trajanje, za njihovu značajnu kulturnopolitičku i prosvjetnu ulogu. Epska pjesma nije nastajala posvuda, a pogotovo nije imala posvuda jednako

krupnije značenje. Određene povoljne okolnosti, neophodno potrebne za njen ukupni život, nisu bile uvijek čvrsto vezane geografskim, ili historijsko-političkim, ili jezičnim sponama za određeni kraj ili određenu pokrajinu. Mada su ovisile i od tih realnih okolnosti, jer bez njih nisu mogle postojati, ipak povoljne okolnosti epske pjesme nisu jednako čvrsto povezane niti s ukupnošću nekog užeg kraja. Postojeće zbirke epskih narodnih pjesama potvrđuju specifičnu epsku izoglosu koja prolazi kroz krajeve i pokrajine svojom unutarnjom nužnošću, daleko širom i dubljom i složenijom, nego što su to realni geografski, historijski i uži nacionalni kriteriji.

Zato se s opravdanjem govori o specifičnom epskom društvu (ili o epskoj dominantni), razumijevajući u tome izrazu niz socioloških, historijskih i psiholoških komponenata neophodno potrebnih za uspon, održavanje i trajanje epske pjesme. U širim okvirima izgrađuje se još konkretnija komponenta epskog milieua, epske sredine, epskog ambijenta.

U okviru široko zasnovanog epskog društva postojali su, s nejednim indeksom epskog intenziteta, različiti epski ambijenti koji nisu mogli biti svi podjednako vrijedni i stimulativni za epsku pjesmu. I obrnuto, ni epska pjesma nije predstavljala za sve ambijente jednako snažan i važan oblik spoznaje o svijetu i ljudima.

Još je uža, izravnija i neposrednija komponenta u stvaranju epske tradicije, spontanosti funkcionalnosti epske pjesme, određeni epski medij. U njemu su skrivene one žive, stvarne, ali teško uočljive neposredne sile koje izravno aktiviraju društvene snage i individualne nadarenosti prema sretnim, skladnim stvaralačkim naporima. Bilo je neophodno potrebno, da epski pjesnik i epski pjevač osjete unutarnju potrebu da vrše časnu, uglednu, društveno opravdanu i priznatu ulogu, kad pjevaju epsku pjesmu i kad kroz nju izriču svoj sud, svoju spoznaju.

Na jednoj mogućoj geografskoj karti, gdje bi sve znatnije, bolje pjesme bile razmještene prema mjestu svoga prvotnog oblikovanja i prema mjestu svoga najsretnijeg i najduljeg trajanja, a jednako tako, prema mjestu boravka i odgoja njenih epskih stvaralaca i pjevača, dobile bi se najpouzdanije izoglose epskog društva i epskog medija. Na takvoj bi se karti najjasnije sagledale i djelotvorne koordinate historijskog trajanja epske tradicije i epskih narodnih pjesama. A time bi se svakako potpunije objasnila i sva pitanja lokalizacije, razmještaja, oblikovanja, difuzije, deformiranja i nestajanja epske pjesme.

Kad su određene individualnosti, na temelju određenih pretpostavki, bile potaknute na stvaranje epske tradicije i epskih pjesama, i kad su se već upustile u taj posao, onda je započeo složeni proces stvaranja epskih motiva, tema, sujeta, likova. Zaokruženi pregled epskih pjesama potvrđuje, da su samo neka konkretna društvena zbivanja preoblikovana u epske teme, da su samo neki određeni motivi

utkani u epska zbivanja i da su samo neke konkretne ličnosti preoblikovane u epske likove. Zato epska tematika predstavlja svoj, tj. zatvoreni svijet koji se ne ponavlja ni u pisanoj literaturi, ni u bilo kojoj drugoj stvaralačkoj aktivnosti.

A oblikovni principi, prema kojima se strukturira epska pjesma, sadržani su prvenstveno u epskoj koncepciji samog čovjeka i njegova društvenog smisla. Koliko ona živi, koliko je ona snažna, djelotvorna komponenta u konkretnoj historijskoj situaciji i u svijesti epskog stvaraoca i epskog pjevača, toliko se primjereno i ostvaruje epski procedé; naravski, u nebrojenim varijantama i nepreglednom stupnjevanju. Jednako u čvrsto organiziranim fazama epske tradicije, kao i u fazama devijacije i deformiranja.

IV

Pri prvom susretu s epskom narodnom pjesmom uočavamo — kao prvotnu konstitutivnu silu koja je strukturirala pjesmu i odredila njenu spoznaju — njen epski stil ili epski izraz. Svi ga epski pjesnici i pjevači osjećaju kao obavezni uvodni i početni zadatak koji treba riješiti. U času kada otkrivaju zastore nad prizorima o kojima pjevaju, i kada ih spuštaju, epski pjevači istovremeno otkrivaju i stupanj zauzetosti u stilsko-izražajnoj problematici.

Već brižno odabiranje ugodaja na početku pjesme govori o tome: pjevač zaziva boga, ili donosi vino pred junake, ili donosi knjigu u iznenađeno društvo, ili upliće čarobni lik vile, ili zbunjuje prisutne slikom kobnog gavrana, ili izravno govori o glavnom događaju, ili uzbuđuje junake likom lijepo djevojke, ili unosi zabunu pitanjem i odgovorom, ili se upušta u ironično filozofiranje, ili govori o vremenu zbivanja, ili podsjeća sve prisutne na sudbinu majke, ili unosi san. A katkada se zanosi za svoga junaka toliko da prije sviju izriče svoj sud.

Netko bješe Strahiniću bane,
Bješe bane u malenoj Banjskoj,
U malenoj Banjskoj kraj Kosova,
Da takoga ne ima sokola.

Banović Strahinja²²

Sličan je indeks ugodaja i na završetku pjesme. Tu su pjevači sasvim neravnodušni prema sudbini junaka i ishodu zbivanja, ali svoje raspoloženje većinom prikrivaju:

Od junaka pjesma i popijevka,
A od rđe nikad ni spomenka.

Balčeta čobanče²³

²² Vuk St. Karadžić: Srpske narodne pjesme. II, 253

²³ Bosanska Vila 1911, 45

Da bi u epskom ambijentu mogao više izraziti svoja intimnija osjećanja — epsko se društvo u svom dostojanstvu ne prepušta previše osjećanjima i pomno ih zaodijeva u ruho suverenog mira — epski je pjevač umetnuo posebne, manje ili veće zaokružene pjesme u kojima sve saopćuje što ne bi inače saopćio.

Još nariče Milić-barjaktare:
 — Čarna goro, ne budi joj strašna,
 Crna zemlja, ne budi joj teška!
 Vita jelo, pusti širom grane,
 Načini mi zaručnici 'lada!
 Kukavico, rano je ne budi,
 Neka s mirom u zemlji počiva!
 Ženidba Milića barjaktara²⁴

Jezik epske pjesme rezultat je većih napora i duljeg trajanja, jer nije istovjetan s govornim, svakodnevnim jezikom; u izvjesnom smislu on je dotjerani i sistematizirani literarni jezik određene sredine i određene književne epohe. Raspon njegove rečenice, sa svim njenim morfološko-fonetskim, te sintaktičkim i stilskim osobitostima, govori o jasnom i usmjerenom jezičnom stavu, o izgrađenom sistemu u jezičnom htijenju. Naglašena i razvijena upotreba imenica, osobito njegovanje glagola (i posebno onih vremena koja su prikladna desetercu) te skućeno razvijanje pridjeva i gotovo oskudno prisustvo priloga i priložnih oznaka, — jasno govore o određenom jezičnom sistemu (a ne o primarnom siromaštvu, kako se često govori i piše). Zbog toga je jezični sistem istovremeno i svojevrsni inicijator epske pjesme i pjesničke spoznaje.

Kao i svaki drugi jezik s izgrađenom metaforikom, tako je i epski jezik sa svojom metaforikom i strukturom određeni cilj i meta do koje se treba probiti s velikim naporom i umijećem. Sklonost epskog jezika prema određenim korelacijama ritmičkog i muzičkog karaktera nije stvar samo tradicije i njene inercije. U naporima jezičnih ostvarenja uvijek su rezultati ovisni od mogućnosti i htijenja.

Epska je pjesma izgrađena na primjerenim ekonomsko-društvenim temeljima naturalne privrede nadopunjene razvijenim zanatstvom i osrednjom, suženom trgovinom. Da tu nije moglo biti čvršćeg reda, niti stalnijih odnosa među ljudima, razumljivo je, i epska pjesma donosi obilno primjera o svim oblicima društvenog nasilja.

Već dolaze kotarski serdari
 I dogone roblje na Kotare:
 Kupuje ga kapetan — divojka.
 Ona roblje meće u demiju:
 Baška muško meće u odaje,
 Baška ženske meće u odaje.

Borčulović Ibro...²⁵

²⁴ V u k : op. cit. III, 497

²⁵ Matica Hrvatska: Hrvatske narodne pjesme. IV, 228.

Nastup epske pjesme u takvoj sredini djelovao je uvijek kao iznimno jasno i uzbuđujuće svjetlo. Iako je donosila slike stravičnih zbiljanja i nasilja, ona je uvijek pronosila jasno etička načela o tim zločinima i naglašavala humane i humanističke principe u etičkom ocjenjivanju različitih pojava i previranja. Osnovni etički princip bio je u svima snažnijim epskim ostvarenjima postavljen u okvirima jedne općeljudske humanističke koncepcije koja je prevladavala i nacionalnu, i vjersku, i rasnu pripadnost.

Bila je okrutna borba za održanje vlastitog života i trebalo je uložiti glavne snage da se pronađe mjesto pod suncem. Stoga se nisu mogle osloboditi velike sile za bujniju kulturno-umjetničku izgradnju. Pjesma, kolo i muzička pratnja bili su jedini oblici razonode. U osnovi skromno i nerazgranato, ali utoliko značajniji oblici za emocionalni život epskog ambijenta koji ih je iskorištavao s elementarnim zasnosom i strašću.

Najsnažnija društvena razonoda epskog milieua bila je u natjecanjima i junačkim igrama. Bile su namijenjene kao javni prizor za epskog junaka i njegova očitovanja, ali je čitavo epsko društvo nalazilo u njima svoju i intimnu i estradnu reprezentaciju. Junačke borbe bile su lijepe više kao slika i kao epski aranžmani, ali su stvarno uvijek bile krvava natjecanja. Pitanja časti i ugleda, te kompleksi ugleda, bili su osnovni psihološki poticaji u epskim borbama.

— Pa od svašta sobet otvorismo,
 A najviše o dobru junaštvu:
 Zametnusmo igru svakojaku.
 A hajduci, krvavi junaci,
 Bacaju se malja i kamena,
 Skakaju se skoka iz čusteka.
 Ko zlo čini, nek se dobru ne nada²⁶

Koliko su epski junaci sretni u njihovu junačkom nadmetanju, i koliko smatraju da su stigli do željene sreće upravo u tim časovima, toliko ih rjeđe prati sreća u intimnom, ljubavnom životu. Ona vrlo rado izmiče iz života epskog junaka: u tim životnim očitovanjima on se teže snalazi.

Nastupi epskog junaka kao ideala ljepote uvijek su siloviti, pre-nagli, jer se on rukovodi svojim herojskim kriterijima i pogledima, a koji ne moraju biti primjereni na ovom području. Još su silovitiji i strašniji, kad se epski junaci razočaraju u svojim očekivanjima i pretpostavkama. Razočarane herojske strasti krvavo i neljudski se svete.

Epska je pjesma o toj strani epskog društva iznijela najljepšu i najbogatiju skalnu osjećanja i spoznaja.

²⁶ Petranović, Bogoljub: Srpske narodne pjesme. II, 8

Kad je trebalo iznijeti svoj stav i o religioznim pitanjima, epski je pjevač pronašao prikladne situacije i za tu problematiku. Ali se je i u tim pitanjima morao uzdići nad prosjekom svoje sredine. I cjelina naše epske pjesme potvrđuje određena religiozna osjećanja, ali su ona i drukčija i šira od svake poznate vjeroispovijesti; ona nadilaze i prevladavaju pojedine konfesionalne kriterije i koncepcije, jer se stvarno ni s jednom od njih ne mogu složiti i suglasiti.

Neosporna je istina, da ima određeni broj pjesama koje sadrže vjerska shvatanja i vjerska uvjerenja u tolikoj mjeri, da se mogu smatrati vjerskim par excellence. Ali je to vrlo neznatan broj prema onim pjesmama u kojima je religiozna osnova natkonfesionalna. Tako je i moralo biti, jer se epska pjesma ne bi mogla drukčije održati. Osim toga, ni kršćanstvo ni islam nisu se mogli u toj sredini nametnuti kao dominantni, jer su tradicija te sredine i njena društvena osnova bili toliko samosvojni i historijski usmjereni u određenom pravcu razvoja, da su imali svoj čvrsti tok hoda i mijenâ.

Epska je pjesma vrlo lijepo zabilježila protest i pobunu protiv vlastitog društvenog sistema. Svaka pjesma, skoro bez iznimke, daje po koji detalj jasno usmjerenog protesta.

Društveni protesti i pobune — preneseni i prevedeni na epski jezik — najjasnije se očituju:

- a) u osjećanju tereta društvene hijerarhije;
- b) u raspojasanim i anarhističkim istupima epskih likova, i posebno Marka Kraljevića;
- c) u složenoj društvenoj pojavi, u hajdučiji.

I kad se sve to sagleda u epskoj pjesmi, nemoguće je ne osjetiti u njoj gorčinu i duboku tugu nad nečovječnim rasporedom u društvu, nad nepravdom i nasiljem, koji su bili u osnovi epskog društva.

A o tome epska pjesma govori s posebnom snagom i uvjerenjem.

V

Pred ovim svijetom epske pjesme — koji je ovdje moguće dati samo kao skicu — i koji se nužno nameće iz stvarnosti epskih tekstova, bez ikakve nametnute i usiljene konstrukcije, postavljaju se i epski problemi u svojem ambijentu i u svojem osvjetljenju.

Oblikovni zakoni epske pjesme i problemi njenih stvaralaca nužno se nameću iz epske stvarnosti u svim njenim vidovima. Tamo gdje je epska pjesma trajala i živjela, tamo gdje je bila oružje za smirenje i ojačanje u svakodnevnoj borbi, tamo je nužno imala i svoje korijene, preduvjete svoga uspona i pada.

Izvan zakonâ epskog svijeta ne mogu se zamisliti sile koje su strukturirale epsku pjesmu i omogućavale epskom pjesniku da saopći svoju ljudsku i pjesničku poroku.

Zusammenfassung

DIE WELT UND DIE GESTALTERISCHEN PRINZIPIEN DES SERBOKROATISCHEN EPISCHEN VOLKSLIEDES

Die darstellende Seite des serbokroatischen epischen Volksliedes (seine Stoffe, seine Helden, seine Geschehnisse, der historische Hintergrund seiner Ereignisse) bestimmten auch den Werdegang seiner Erforschung. Eine der ältesten Fragen, die Frage der genaueren Lokalisierung, wurde mit historisch-politischen (Stojan Novaković) und geographischen (Vatroslav Jagić) Kriterien behandelt, die teilweise auch mit lexikal-linguistischen Kriterien ergänzt wurden. Die komparativen Forschungen prüften die historische Authentizität (Tomislav Maretić) des epischen Volksliedes oder gingen den ursprünglichen Anregungen und Anfängen des epischen Stoffes und der Motive nach (Nikola Banašević). Hinsichtlich des feudalen Ursprungs des epischen Volksliedes waren die Meinungen der französischen Medievalisten (Joseph Bédier) und der deutschen Forscher (John Meier, Andreas Heusler) ausschlaggebend. Die soziologischen Forschungen verbanden das epische Volkslied mit Dorf- und Stammeskultur (Gerhard Gesemann) oder erklärten es an Hand der kollektiven psychologischen Gesetzmässigkeit (Vladimir Doorniković) oder sahen in ihm einen Überbau der mittelalterlich-feudalen Ökonomik (N. Kravcov). In der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen erfährt der frühere Akademismus im Textstudium des epischen Volksliedes seine Ergänzung durch den Geländerealismus (Matija Murko), denn als Zentralproblem werden nun das Leben des epischen Volksliedes, seine Existenz und die Bedingungen seiner Veränderungen in den Vordergrund gerückt. Stilistische Forschungen betonen die Konzeption des Dichters hinsichtlich der Ereignisse und Personen (Maximilian Braun) als entscheidende Kraft in der Gestaltung des Liedes, oder es werden formal-gestalterische Prozesse (Alois Schmaus) als wesentliche Bedingungen aufgefasst. Erst in neuester Zeit wird das Problem des epischen Volksliedes als autonomes Phänomen der mündlichen (oralen) Literatur dargestellt.

Der Verfasser versucht an Hand eines bestimmten methodischen Verfahrens einige wesentliche Züge des serbokroatischen epischen Volksliedes ins Licht zu rücken.

Bei der Betrachtung des epischen Volksliedes als Gesamtheit — ungeachtet aller möglichen Unterschiede auf dem jugoslawischen nationalen Gebiete — können zwei Schlüsse gezogen werden:

1. es besteht eine natürliche und eine literarische Einheitlichkeit der serbokroatischen epischen Volkslieder als einer bestimmten literarischen Form und einer bestimmten Art des mündlichen Ausdrucksvermögens;

2. es besteht ein einheitliches Problem im Sinne einer bestimmten Überlieferung, im Sinne eines bestimmten Stiles, eines bestimmten Könnens und eines bestimmten epischen künstlerischen Willens.

Eine mit Bedacht auserlesene und mit epischer Logik gestaltete Welt mimelt im epischen Volksliede. Es taucht nun die Frage auf: Wie ist die innere Welt des epischen Volksliedes in allen ihren Erscheinungen, wie weit reicht sie und welche sind ihre grundlegenden Probleme?

Mittels der Methode des inneren Herantretens zum epischen Volksliede (oder mittels der Methode der inneren Rekonstruktion der Welt des epischen Volksliedes) scheinen jene Normen und jene Maasse auf, welche dem System der Auffassungen und der Erlebnisse des epischen Sängers am meisten entsprechen. Die sprachlich-statistische Untersuchung einer bestimmten Anzahl von charakteristischen und ausschlaggebenden Beispielen enthüllt die verzweigte epische Thematik, welche in epischen Ambienten gepflegt wurde, in denen ein ungleicher und unausgeglichener Index der epischen Intensität geschaffen

murde. Auch die gestalterischen Prinzipien, nach denen das epische Lied strukturiert wird, sind vor allem in der epischen Konzeption des Menschen und seiner sozialen Gesinnung enthalten. Dort, wo das epische Volkslied bestand und lebte, dort, wo man im alltäglichen Kampfe mit der Waffe in der Hand die nötige Ruhe erfocht und die eigene Kraft erneuerte, dort befanden sich notwendigerweise auch seine Wurzeln, die Vorbedingungen seines Wachstums und seines Unterganges.

Die Welt des epischen Volkliedes (und das epische Kriterium in der Würdigung seines Geschehens) trat in einem bestimmten und klar dahingestellten System der Probleme und Standpunkte an den Tag. — Die stilistisch-ausdrucks-mässigen Charakteristiken des epischen Volkliedes und sein abgerundetes sprachliches System bestätigen das lange und anstrengende Ringen um den eigenen Ausdruck. — Das epische Volkslied gestaltete Darstellungen grauenhafter Ereignisse und Gewalttätigkeiten in einer bestimmten wirtschaftlich-sozialen Ordnung, offenbarte aber stets auch klare ethische Prinzipien hinsichtlich der Wertung verschiedener Vorkommnisse und Wandlungen. Seine gesellschaftliche und ethische Rolle war sichtbar betont. — Der kulturell-künstlerische Überbau der Gesellschaft des epischen Volkliedes war ärmlich. Der Kolo-Tanz, das Lied und deren musikalische Begleitung waren beengt, dienten jedoch als emotionell entsprechender Rahmen für die epischen Helden. — Die Ideale des epischen Milieus traten am stärksten in den Wettkämpfen und in den heldischen Spielen hervor. Sie waren die episch repräsentative Seite. — Das intime Liebesleben der epischen Helden war fast immer im Gegensatz zu ihrem heroischen Auftreten. Das Liebesglück verliess sie sehr oft. Die epischen Volkslieder bieten uns davon erschütternde Dokumente. — Die religiöse Problematik des epischen Liedes überragt und überwiegt die einzelnen konfessionellen Kriterien und Konzeptionen. Weder das Christentum noch der Islam konnten sich als ausschliesslich dominant durchsetzen. — Das epische Volkslied notierte in eindringlicher Weise den Protest und den Aufruhr gegen das herrschende soziale System. Es ist unmöglich, die Verbitterung und die tiefe Trauer ob der unmenschlichen Abstufung innerhalb der gesellschaftlichen Ordnung, ob des Unrechts und der Gewaltherrschaft, welche die Grundlage der Gesellschaft des epischen Volkliedes bildeten, zu übersehen.

Ausserhalb der Gesetze der epischen Welt sind die Kräfte nicht vorstellbar, die das epische Lied strukturiert und es dem epischen Dichter ermöglicht haben, sein menschliches und dichterisches Vermächtnis zum Ausdruck zu bringen.